

De staat van het theater 2017

Opening met 8 minuten monoloog uit het stuk 'Momentum', door Bram Gerrits in regie van Thibaud Delpeut. Daarna het uitspreken van de Staat:

In voorbereiding op deze Staat heb ik de speeches van de afgelopen tien jaar gelezen en kwam tot de conclusie dat alles al gezegd is. Alles wat er mis is in de theaterwereld is benoemd, alles wat er mis is in de politiek is benoemd, de onvermijdelijke spagaat in de verhouding tussen theater en politiek is benoemd. Alles wat er beter kan. Mijn voorgangers zijn kritisch geweest, inzichtelijk, diepgravend. Ze hebben met een kwalijke vinger gewezen naar anderen en ze hebben hand in eigen boezem gestoken.

Tien jaar Staat van Theater heeft me duidelijk gemaakt dat we het eigenlijk allemaal wel weten. Op deze plek zijn de opleidingen gehemeld, het gebrek aan politieke steun beklaagd, het onvermogen van onszelf benoemd, er is opgeroepen de vraag van het publiek serieuzer te nemen, er is opgeroepen dat theater weer het geweten van de samenleving zou moeten zijn.

Er is scherpte, geestdrift, humor, verontwaardiging, woede en uitlokking geweest.

Ik heb dagen gezocht naar een briljante toevoeging.

Naar een unieke kijk.

Maar ik moet beamen dat ik die niet heb.

Alles is al gezegd.

En toch.... toch sta ik hier.

Want tijdens het lezen van al die speeches bekwam me de vraag: wat hebben we er nou helemaal mee gedaan? Met al die staten, al die analyses, al die inzichten, al die visies? Wat zijn de daden? Wat hebben we bereikt. Met elkaar?

Ik heb het gevoel dat we in de theaterwereld in tijden van verandering, in tijden dat we onder druk komen te staan, vooral in een kringetje naar elkaar staan te koekeloeren. We vinden van alles over elkaar en maar heel weinig met elkaar. We houden elkaar met argusogen in de gaten en terwijl we dat doen, worden er over onze hoofden heen pakketjes met eisen en voorwaarden in ons midden gegooid. Pakketjes die ons aanzetten tot strijd, pakketjes waarvan sommigen iets te pakken krijgen en heel veel niets of te weinig. In deze metafoor ervaar ik de theaterwereld als een afgesloten wereld die gedefinieerd wordt door krachten van buitenaf.

En als ik dan denk aan de theaterwereld die ik graag zou willen zien, dan zie ik dat al die mensen in dat kringetje zich omdraaien. Dat ze zich niet meer laten bepalen door elkaar of door wat er over hun hoofden heen in hun midden wordt gedropt, maar dat ze ieder voor zich de wereld inkijken en daarin rond bewegen op hun eigen voorwaarden. Gedefinieerd door hun eigen nieuwsgierigheid of dadenkracht, door hun eigen denken, hun eigen "zijn".

Ja, ik zeg "zijn".

Voor iedereen die denkt “dit gaat toch geen spirituele getint verhaal worden”, kan ik alvast met een gerust hart zeggen: “dat wordt het zeker”.

Want als er iets is wat we in mijn ogen langzaamaan dreigen kwijt te raken, dan is het wel ons “zijn”. Ons wezen.

Dat is niet onbegrijpelijk. We worden immers al enige tijd in ons “zijn” aangevallen. En toen we nog niet werden aangevallen, toen werd er toch op zijn minst van ons gevraagd om iets te “zijn” wat anderen van ons vroegen. Aan ons is volgens mij nog nooit gevraagd: wie zijn jullie, wat willen jullie? Nee, aan ons wordt al jarenlang gevraagd “wat heb je mij te bieden? Wat kun je voor mij betekenen?”

Wij moeten vooral van alles zijn voor de maatschappij.

We moeten voldoen. (Wat iets anders is dan iets betekenen of iets waarachtigs toevoegen). Wij hebben alleen voorwaardelijk bestaansrecht.

En het gekke is: we beginnen inmiddels te geloven dat het zo hoort. We dansen naar de pijpen van de eisers, we strijden om “likes”, om opgestoken duimpjes, om vier of vijf sterren bij een recensie. We vinden het inmiddels normaal dat we worden afgerekend op cijfers. En zo zijn we een speelbal geworden van politieke wensen en publieke opinie in plaats van dat we die beïnvloeden.

Maar het ergste is – het ergste vind ik - dat we zijn gaan geloven dat we een verantwoordelijkheid hebben die niet begint bij onze eigen intrinsieke motivatie. Ja, ik wil het woord “intrinsiek” maar weer eens van stal halen, ook al schijnen er mensen te zijn die spontaan jeuk krijgen bij de woordcombinatie kunst en intrinsiek. Maar wat mij betreft is intrinsieke motivatie het eerste wat er echt toe doet. Kunst zonder intrinsieke motivatie is als een kip zonder veren. En we weten allemaal waar een kip zonder veren eindigt: als consumptiemateriaal. In het slechtste geval als plofkip.

Intrinsieke motivatie is een mensenrecht, niet alleen voor kunstenaars, maar voor ieder mens. Het recht om de wereld te mogen betreden vanuit wie je wezenlijk bent. Het woord vindt zijn oorsprong in het latijn: *intrinsicus*- wat inwendig, vanbinnen betekent en als je verder ontleedt dan is het een samenkomst van het woord *intra* [van binnen, binnen] met *secus* van *sequi*, wat volgen betekent. Intrinsieke motivatie is dus niet anders dan een motivatie die vanbinnen komt en die je volgt. Je eigen motivatie dus, en niet die van een ander. Niet die van de wereld om je heen. Als ik er zo bij stilsta, dan zou intrinsieke motivatie niet een mensenrecht moeten zijn maar een mensenplicht. Iedereen die oproept om dat woord niet meer te gebruiken kun je wat mij betreft beschouwen als een woordvoerder van de geconditioneerde wereld die wil dat we in de pas lopen. Van de wereld die zegt “het gaat er niet om wat jij wil. Het gaat erom wat wij van jou willen.”

Het lijkt alsof we de laatste jaren maar blijven vastlopen in de grote “WAAROM-vraag”. De vraag waarom kunst van belang is. Wat haar bestaansrecht is. Wat haar toegevoegde waarde is. We laten ons nog steeds in een hoek drukken op zoek naar een antwoord dat ons bestaan legitimeert. Afgelopen zomer laaide die discussie in al zijn dwarreligheid en mistigheid weer op.

Laten we in godsnaam ophouden met die vraag.

Onze eigen waarde benoemen voor de maatschappij is onze grootste valkuil.

Het is de verkeerde WAAROM-vraag. Een vraag die meningen uitlokt, die weer discussies uitlokken. Want wat waar is voor de een, is voor de ander de grootste onzin.

Onze grootste verbazing bij de grote kunstbezuinigingen was dat “ons publiek” niet voor ons opkwam. Dat we onszelf moesten verdedigen. En dat zijn we vervolgens gaan doen. We zijn gaan schreeuwen, we hebben gemarcheerd. Maar het is als met kinderen die te luid om aandacht vragen, ze worden tot drammerige lastpakken bestempeld en veelal harder bestraft.

In een maatschappij waar de waarde van kunst niet meer beleefd wordt, heb je als kunstenaar weinig af te dwingen. De enige WAAROM-vraag die dan nog overblijft – en die altijd overblijft - is: waarom wil IK kunst maken, waarom wil IK theatermaken, waarom wil IK regisseren, acteren, schrijven, vormgeven? Of waarom wil IK in het theater werken? Pas als je die vraag niet meer van binnenuit kunt beantwoorden - of als je die vraag niet meer durft te stellen -, ja, dan wordt het tijd om te stoppen.

Meer dan dertig jaar geleden toen ik als 18-jarige naar de Filmacademie wilde voor camera en scenario, werd aan mij door de toelatingscommissie van die academie gevraagd “waarom film? Waarom wil je films maken?” Ik was inmiddels in de laatste selectieronde beland en streed met 100 anderen om een van de felbegeerde 25 beschikbare plekken voor eerstejaars. Ik was jong – dat was geen pré -, ik was slim en ik kon schrijven – dat was een pré – maar ik kon niet naar behoren uitleggen waarom ik zo graag films wilde maken. Achteraf werd mij verteld dat ik over die vraag gestruikeld was. En nog verder achteraf was ik daar dankbaar voor, omdat die afwijzing me uiteindelijk naar het theater heeft gebracht. De vraag “waarom theater?” heb ik altijd kunnen beantwoorden.

Er is voor mij geen andere kunstvorm waar het leven zo in al zijn verscheidenheid wordt aangeraakt.

Waar ik word uitgedaagd om mijn angsten te overwinnen.

Waar het hebben van een eigen stem een noodzaak is.

Waar ik moet samenwerken.

Een kunstvorm die je bovendien alleen in interactie kunt beleven.

Die nooit 100% procent vastligt.

Die mede wordt bepaald door degene die ernaar kijkt of luistert en die juist om die reden kwetsbaar is.

Mijn afwijzing bij de filmacademie was kortom een verholde zegen; “a blessing in disguise”.

Het heeft me naar mijn plek gebracht.

De plek waar ik klop en samenval met wie ik ben.

Of in ieder geval word uitgedaagd te zijn wie ik echt ben.

Ik zeg weleens; “mijn carrière is gebouwd op de NEE's die ik heb gekregen.

Elke afwijzing bleek een richtinggever.

Elke NEE heeft een immense ruimte gegeven voor de juiste JA.

Afwijzing is een fenomeen waar elk mens mee om moet leren gaan.

En de theatermakende mens in het bijzonder.

Die loopt het risico te worden afgewezen door subsidienten, door programmeurs, door medemakers, door recensenten, door publiek. En de afgelopen jaren dus ook door de politiek en in dat kielzog door de publieke opinie.

Ik durf te stellen dat theatermakers tot de meest afgewezen beroepsgroep behoren.

En ondanks dat leven we.

En blijven we leven.

Op de een of andere manier.

Wat er ook gebeurt.

Misschien omdat het besef dat afwijzing steeds weer op de loer ligt, ons eraan herinnert wie we in essentie zijn: kwetsbare zielen.

En dat is goed.

Want kwetsbaarheid is de bron van alle creativiteit en innovatie.

Dat heb ik niet zelf verzonnen.

Dat is onderzocht.

Alles van waarde is weerloos

Dat dichtte Lucebert en het is niet voor niets een van zijn meeste bekende dichtregels.

Kwetsbaarheid is een vreemd fenomeen.

Vrijwel iedereen erkent de kracht ervan, maar bijna niemand wil het zijn.

Ik ken acteurs die duizend doden sterven voordat ze op moeten.

Ik ken schrijvers die het liefst onder de tafel kruipen als hun werk voor de eerste keer gelezen wordt.

Ik ken regisseurs die wakker liggen, omdat ze niet weten hoe ze de volgende dag verder moeten in het repetitieproces.

En echt niemand van ons leest daags na de première ontspannen de recensies van zijn of haar werk.

Niemand.

Het moet maar eens gezegd: we lijken misschien wel zelfverzekerd en we gedragen ons misschien wel eens als “a pain in the ass”, maar eigenlijk zijn we gewoon ontzettend kwetsbaar.

En dat is iets om trots op te zijn.

Ik denk dat het belangrijk is dat we weer trots zijn op onze kwetsbaarheid.

Dat we hem niet proberen te verhullen maar juist uitdragen.

Het is onze kracht.

Want kwetsbaarheid maakt ons aanraakbaar.

En aanraakbaarheid geeft ons waarde.

Het overbrugt de afstand tussen de een en de ander.

Tussen daar en hier.

Tussen dit en dat.

Dat is ook de reden waarom ikzelf vooral gecharmeerd ben van de twee dichtregels die Lucebert schreef na die beroemd geworden regel:

Alles van waarde is weerloos

En wordt van aanraakbaarheid rijk

En aan alles gelijk

Dat is wat we continue voor ogen mogen houden.

Niet de vraag of we voldoen.

Niet de vraag of we mee mogen doen.

Maar de vraag of we aanraakbaar durven zijn.

Of we onszelf durven laten zien.

Met alles wat we zijn.
Ook als dat niet helemaal lijkt te passen.
Juist als dat niet helemaal lijkt te passen.

Jaren geleden had ik het geluk om deel te mogen nemen aan een internationaal writers-in-residence- programma van The Travers Theatre in Edinburgh. Samen met 20 andere toneelschrijvers uit 6 Europese landen kreeg ik een maand de ruimte om te schrijven, te onderzoeken en uit te wisselen. Het was november 1998. Voor mij een memorabele maand, omdat ik in die maand ontdekte wat ik in den beginne wilde zijn; een autonoom toneelschrijfster, iemand die van tot z verantwoordelijk was voor concept, taal, vorm en inhoud van de tekst, waarbij mijn eigen uitgangspunten richtinggevend waren. Iets wat voor mijn theaterschrijvende collega's uit Frankrijk, Engeland, Spanje, Italië en Duitsland een volstrekt normale zaak was, maar in Nederland nog een uitzondering. Zeker in het volwassenentheater. Hier hadden we de schrijvende makers, hier hadden we de schrijvers die dicht op de huid van de spelers schreven, bij ons was de theaternorm al jaren om fragmentarisch, eclectisch en puur persoonlijk te werken. Een vorm waarin de maker of de regisseur het creërend centrum was en waar ik als naar-autonomie-verlangende toneelschrijver toch wat verloren en onopgemerkt bij stond. Wat ik wilde werd eigenlijk een beetje als not-done ervaren. Maar in Edinburgh was dat helemaal niet aan de hand. Daar trof ik regisseurs die elk woord dat ik geschreven had serieus namen. Die zich niet meteen afvroegen wat er anders moest of kon. Daar voelde ik voor het eerst wat het betekent om echt verantwoordelijk te zijn voor wat je schrijft. Om verantwoordelijkheid te nemen. Om echt te kiezen voor wat je zelf wilt, los van enige vraag dan ook. Los van een heersende theatermore, want in dat Europese clubje van toneelschrijvers was geen overkoepelende theatermore. Het begrip "gangbaar" bestond daar niet. Het was een enorme bevrijding en een aansporing om mijn eigen weg te gaan. Om me niet meer af te vragen of het eigenlijk wel klopte zoals ik schreef, of het wel paste bij de Nederlandse theatervraag. Om me niet te laten bepalen noch beperken door smaak en kritiek en eisen. "Je gaat niks worden als je het niet als jezelf bereiken kan", dat was de wijze les die ik toen leerde.

Ja, dat zijn mooie woorden.
En het is ook waar.
Maar makkelijk is het niet.
Ik heb in mijn beginjaren heel wat frustratie gevoeld.
En tranen geplengd.
Kwaad geweest.
Omdat ik niet gezien werd of niet kreeg waar ik recht op had.
Dacht ik.
Maar je hebt niks aan "recht hebben".
Je hebt alleen iets aan "recht doen".
Aan recht doen aan jezelf.

Er is een mooi citaat uit een speech van president Roosevelt uit 1910 dat bekend is geworden onder de titel "the man in the arena". Het gaat zo:

It is not the critic who counts; not the man who points out how the strong man stumbles, or where the doer of deeds could have done them better. The credit belongs to the man who is actually in the arena, whose face is marred by dust and sweat and blood; (...) who comes short again and again, because there is no effort without error and shortcoming; (...) who at the best knows in the end the triumph of high achievement, and who at the worst, if he fails, at least fails while daring greatly (...)

Het gaat niet om degene die bij een ander aan de kant staat te roepen wat die verkeerd doet. Het gaat om degene die daadwerkelijk in de arena staat en iets bereiken wil en daarbij fouten durft te maken. Die kan slagen en kan falen, maar die, als hij of zij faalt, in elk geval “grote moed heeft getoond...”

Daring greatly.

Grote moed tonen.

Daar ligt voor mij een antwoord op vraag wat we kunnen doen.

Moed om je eigen plek in te nemen.

Ongeacht wat een ander van je verlangt of verwacht.

Moed om te gaan staan en blijven staan waar je hoort en vanuit daar te handelen.

Juist als het moeilijk wordt.

Juist als je angst hebt.

Want moed zonder angst is geen moed.

Daring greatly.

Dat is het pleidooi dat ik hier vandaag wil doen.

Moed om in je eigen arena te gaan staan en niet aan de zijlijn bij een ander gaan staan roepen wat er mis is.

Wat er mis gaat.

Er gaat heel veel mis.

Bij ons allemaal.

Maar de theaterwereld wordt niet beter door aan de zijlijn te roepen wat er anders moet.

Hij wordt beter door zelf iets te doen wat beter kan.

Zelf iets te doen.

Dus laten we de moed hebben om elkaar te helpen.

Niet om elkaar te bekritisieren.

Heb moed hebben om ruimte te maken.

Om nieuwe mensen toe te laten, ook als je daar zelf iets voor op moet geven.

Heb moed om lak te hebben aan regels en aan eisen en aan voorwaarden. Aan alle formats waar we in moeten passen. Aan alle idiote vragen waar je antwoord op moet geven. Formats maken ons dom en homogeen.

Ik verbaas me enorm over hoe we steeds meer onze antwoorden laten dicteren door een format, alsof we niet meer zelfstandig mogen denken. Het lijkt wel of alles in de wereld eenduidig gemaakt moet worden, behapbaar, versimpeld. Goethe zei ooit: *Alles sollte so einfach wie möglich gemacht werden, aber nicht einfacher.*

Heb moed om je mening te laten varen.

We hebben al zoveel mening.

We hebben een overvloed aan mening.

Het is irrelevant of we het met elkaar eens zijn. Sterker nog; we worden het niet met elkaar eens. Ik weet zeker dat er nu al heel wat mensen naar mij zitten te luisteren en ondertussen

bedenken waar ze het niet mee eens zijn. Daar kunt u niets aan doen. Dat is de schuld van uw brein dat constant op zoek is naar bevestiging van de eigen waarheid. Dus laten we niet proberen om het eens te worden. Het zit ons alleen maar in de weg om iets te doen. Dat heeft al die jaren discussiëren toch wel duidelijk gemaakt. Verspil geen energie aan mensen die niet mee willen bewegen, maar begin met de mensen die wel mee willen bewegen. Verander de woorden “ik vind” door “ik stel voor”.

Toon moed in alles wat je doet.

Laat je niet wijsmaken dat er dingen zijn die niet kunnen.

Geloof in naïef. Maar dan in de oerbetekenis van het woord waar het aangeboren, natuurlijk en ongekunsteld betekent.

En uiteraard heb ik het niet alleen tegen de theatermakers, (mocht dat nog niet duidelijk zijn).

Maar tegen iedereen die in het theater werkt.

Of die er iets over te zeggen heeft.

Of er gewoonweg iets mee heeft.

Want de maatschappij is geen abstracte massa.

Het is een verzameling van mensen met ieder een eigen individuele invloed.

Ik heb het dus ook tegen de theaterprogrammeurs en – directeurs.

Ik heb het ook tegen de theaterjournalisten.

Tegen de culturele beleidsmakers en uitvoerders; de politici en de ambtenaren.

Ik heb het tegen iedereen die theater een warm hart toedraagt.

Toon grote moed.

Want zonder moed zijn we verloren.

Allemaal.

Ga op je plek staan.

Kies je arena.

Blijf op je plek staan.

Het is jouw arena.

En beïnvloed vanuit daar de wereld waar je bij kan.

Daring greatly.

Toon grote moed.

Ik beloof u dat u beloond zal worden – op de een of andere manier.

Ik beloof u dat het verschil zal maken als u dat doet.

.....

Ik begon deze staat met een citaat uit mijn recente stuk *Momentum*. Een stuk waar ik de relatie tussen macht en idealen onderzoek. U hoorde hieruit een korte monoloog van de jonge dichter Ekram, gespeeld door Bram Gerrits en geregisseerd door Thibaud Delpeut. Ik kan niet rechttoe rechtaan uitleggen waarom ik ervoor gekozen heb u op dit stukje monoloog te trakteren.

Misschien omdat het om een dichter gaat zonder grote idealen.

Misschien omdat de tijd van de grote idealen voorbij is.

En is het onzin dat we die proberen terug te halen.

Misschien is het gewoon de tijd van de kleine idealen.

Van kleine behapbare dingen.

Van stap voor stap, moment op moment.

Of, zoals de dichter Ekram zegt:

*Weet u wat mij opvalt bij mensen met idealen?
Dat ze altijd kwaad zijn
Altijd verontwaardigd
Dat hun altijd iets is afgenomen
Dat er altijd wel iets verkeerd is of iemand iets verkeerd doet
En misschien is dat wel zo
Maar ik kan daar niet mee leven
Ik word wakker en kijk naar een lege dag waarin alles mogelijk is, maar niets
noodzakelijk. En dat beangstigt me ja. Ik weet niet of ik hem moet vullen met de
zinloze dingen van het bestaan waarmee ik makkelijk door het leven glijd of dat ik me
voor een dag als wereldverbeteraar moet gedragen. En het is niet dat ik nergens zou
willen beginnen, ik weet gewoon niet waar. Bij alles waar ik me voor in wil zetten
bestaat een tegenkant, een ander verhaal, een ander geluid. Ik verwacht niets, noch
van mezelf en noch van de wereld. Ik probeer gewoon te bestaan, zin te geven aan
het kwartier, het uur of de dag die voor me ligt. Verder ga ik niet, verder kan ik niet
gaan.*

Ik dank u voor uw aandacht en uw luisterend oor en wens ons allen een moedig theaterseizoen.

-<>-<>-<>-

© Lot Vekemans